

A Burgenlanddal kapcsolatos történeti tudástranszfer sajátosságai Házi Jenő és Otto Aull vitáján keresztül¹

A burgenlandi identitás történeti megalapozásának a két világháború közötti időszakban volt a legnagyobb tétje, hiszen a régió életképességét vagy legitimitását ekkor részben osztrák, de különösen magyar oldalról erősen megkérdőjelezték. E periódus vizsgálata tehát jó alkalom arra, hogy láthatóvá tegyük azoknak a történetészeknek a tevékenységét, akik 1921 után részt vettek a Burgenland-diskurzus alakításában. Ausztriában a történeti tudástermelésnek több nagy hatású szereplője volt Bécsben és Burgenlandban egyaránt.² Regionális szinten kiemelkedő Otto Aull helytörténész tevékenysége, aki különösen a Kismarton (Eisenstadt) történelméről írt monográfiájáról (*Eisenstadt. Ein Führer durch seine Geschichte und Kunst* – 1931) vált ismertté.³ Aull várostörténeti munkáját Házi Jenő soproni történész és levéltáros kritikus hangvétellel szemlélte a Századok hasábjain, ezt követően a két történész vitája⁴ pedig levelezésben bontakozott ki. Szellemi csörtéjük bemutatása esettanulmányként szolgál a határokon átívelő tudástranszfer problémáinak szemléltetésére. Mindkét történész az osztrák–magyar határ közelében élt, és történeti munkásságuk fontos eleme volt e határterület történelmének nemzeti látószögű feldolgozása. Az a tény, hogy alapvető, részben nemzeti sérelmekből táplálkozó ellentétek ellenére megpróbáltak párbeszédet kezdeményezni egymással, különösen érdekessé teszi a vitát.

Először kitérek a történetírás-történet (historiográfia)⁵ és a tudástranszfer lehetséges kapcsolatára, majd bemutatom a szemben álló feleket és a vita lefolyását,

¹ A tanulmány elkészítését az OTKA–NKFI-134469 posztdoktori ösztöndíja támogatta.

² Az osztrák földrajztudomány szerepét e diskurzus alakításában újabban Jankó Ferenc dolgozta fel: Jankó 2021. Az egymással összeegyeztethetetlen osztrák és magyar nemzeti térkonceptiók történetéről: Murber 2021.

³ Aull 1931.

⁴ Az osztrák és magyar történetírás Burgenlanddal kapcsolatos fő vitapontjairól: Törő 2020.

⁵ A „historiográfia” kifejezést a külföldi és hazai szakirodalomban is gyakran használják a „történetírás” szinonimájaként, jelen sorok szerzője viszont a történetírás történetének műfaját érti rajta.

illetve annak tanulságait. A téma feldolgozását a történészek kiadatlan levelezésére és nyomtatásban megjelent munkáikra alapozva végzem el.

A tudástranszfer és forrásai

A tudóscsoportok és tudósok által közvetített tudás kérdése társadalomtörténeti problémákat vet fel. A történészek nemcsak a társadalom számára állítottak elő tudást, de a szakma tagjai egymással is megosztottak információkat élőszóban vagy levelezések formájában. A historiográfia számára a történészek közötti tudástranszfer, valamint az általuk közvetített tudás középpontba állítása a kommunikációs csatornák többszintű elemzését teszi lehetővé. Az elemzéshez kézenfekvő források a tudóslevelezések, jóllehet e dokumentumtípussal több nehézség adódhat.⁶ Mindenekelőtt felvethető, hogy a levelezések nem rejtik magukban a „kendőzetlen igazságot”, hiszen a levél is irodalmi műfaj, meghatározott keretek között íródott/íródik. A szerzője igazodhat a levél címzettjének elvárásaihoz, az érvényben lévő kulturális kódokhoz, de társadalmi és nyelvi szempontok is behatárolják mondandóját. E lényeges korlátok ellenére a szociológiai vonatkozásokra is érzékeny historiográfiaírás művelői fontos forrástípusként tekintenek rá.⁷ Egyrészt azért, mert a tudományos kommunikáció egy bevett csatornájáról van szó, másrészt a levél tájékoztathat a személyes motivációkról és érdekekről, valamint a szerzőjük történet(politikai) nézeteinek, gondolatainak alakulásáról.⁸

A nyomtatott források (a történészi művek, recenziók, nekrológok, vitabeszámolók) ugyanakkor legalább ilyen fontosak, hiszen a levelezésben foglalt információk historiográfiai szempontból gyakran úgy kaphatnak jelentőséget, ha megmutatják, milyen folyamatok vezetnek a „végtermék” (a történész publikált

⁶ A történetíró személyes forrásairól írva Kövér György a reflexió szükségességére hívta fel a figyelmet: „A historiográfiában egyébként bevett dolog a személyes forrásokra (elsősorban a levelezésre) való hivatkozás, jóllehet e források használatának sajátságai ritkán tematizálódnak.” Kövér 2014: 55.

⁷ Egy friss példa lehet Falko Schnicke monográfiája, amely a német történetírás professzionalizációját dolgozta fel egy sajátos nézőpontból. A szerző a szakszerűsödés folyamatát társadalmi nemi (gender) szempontok szerint tárgyalta (így többek között feltette azt a kérdést, hogy milyen férfiasságesszmények határozták meg a történészi/történeti tudást), s a levelezéseken kívül festményeket, plakátokat, interjúkat, nekrológokat is felhasznált a történészek által előállított és közvetített tudás elemzéséhez. Schnicke 2015. A történészi levelezések fontossága melletti érvekhez lásd még: Baráth 2021: 185.

⁸ A tudóslevelezésekről általában: Schnicke 2015: 26–27. A szerző érveléséhez hozzá lehet tenni, hogy azért az egy fontos előfeltétele a kutatásnak, hogy a levelek – legalább részben – fennmaradjanak.

írása) előállításához, azaz hogy a mindennapok társadalmi valósága milyen kapcsolatban van a történeti praxissal, hogyan befolyásolja azt. Ennélfogva a következőkben a két vitázó történész leveleit és nyomtatásban megjelent műveit egyaránt figyelemmel kísérem.

A vita előzménye: Otto Aull monográfiája Kismarton történelméről

Kismarton 1925-ben nyerte el Burgenland tartományi székhelyének rangját, s hamarosan a régióhoz kötődő történeti kutatások központjává vált. Hogy érthetővé váljon, miért volt jelentős Otto Aull 1931-ben megjelent várostörténeti monográfiája, röviden kitérek Kismartonnak a regionális identitás alakításában játszott szerepére. A professzionális történetíráshoz alapvető fontosságú intézményi hálózatot (levéltár, könyvtár, múzeum, folyóiratok) Burgenlandban jóformán szerves intézményes előzmények nélkül, helyi magángyűjteményekre alapozva kellett felépíteni, hiszen a térségre vonatkozó régészeti és írott forrásanyag jelentős része Magyarországon maradt. A tartományban az 1920-as, 1930-as években tehát lázas keresés indult új források után: a korszak helytörténeti folyóirataiban (Burgenland; Mitteilungen des Burgenländischen Heimatschutzvereins) rendszerek a szerkesztői felhívások, amelyekben magánkézben lévő történelmi emlékek (bútoroktól a naplókig) bemutatására/beszolgáltatására ösztönzik az olvasókat.⁹ A magán-, illetve civil szféra támogatása ilyen körülmények között nagy jelentőséggel bír; Kismartonban 1926-ban jött létre a tartományi múzeum, amelynek alapját Wolf Sándor borkereskedő és mecénás magángyűjteménye képezte.¹⁰ A tartományi levéltár és könyvtár hasonlóan nehéz helyzetben voltak, mert a források és a könyvek egy része magyar arisztokraták burgenlandi magángyűjteményeiben,¹¹ másik része pedig magyarországi levél- és könyvtárakban maradt. Jellemző, hogy az 1922-ben gründolt Tartományi Könyvtár jó ideig csupán „hivatali könyvtárként” (Amtsbibliothek) funkcionált, kölcsönzésre nem volt al-

⁹ A burgenlandi tartományi identitás kiépítéséhez részletesen lásd Martin Krenn kétkötetes monográfiáját: Krenn 2014.; Krenn 2016.

¹⁰ Az 1926 őszén megnyitott múzeumot két hónap (szeptember-október) alatt közel 3100 látogató kereste fel, a kiállított írásos emlékek pedig elsősorban Kismarton és Ruszt történelmére vonatkoztak. Ez a kiragadott adat talán szemlélteti, hogy intézmények megfelelő funkcionálásának milyen nagy tétje volt a regionális azonosságtudat kialakításában. Krenn 2014: 203–204.

¹¹ Krenn 2014: 249–250. A kismartoni Esterházy levéltár viszonyairól: Ress 2004.; Viskolcz 2019.

kalmas.¹² Ezek után nem meglepő, hogy az új tartományi székhely rá volt szorulva Bécs segítségére mind szakmai tanácsok, mind a szakembergárda terén. Néhány példa erre: 1927-ben a múzeum élére a Bécsi Egyetemen végzett Alfons Barb ókorász került, a Kismartoni Tartományi Levéltár pedig szoros összeköttetésben volt a Bécsi Állami Levéltárral, ahonnan szakmai és anyagi támogatást is kapott.¹³

Otto Aull bécsújhelyi gimnáziumi tanár és helytörténész ilyen, nehezített körülmények között publikálta könyvét Kismarton történelméről. A megjelentetést a Tartományi Múzeum vállalta magára, a kötet pedig pont Burgenland létrejöttének 10. évfordulóján hagyta el a nyomdát, tehát jelentős identitásépítő funkciója volt. Az 1931-es megjelenés azt az üzenetet is hordozhatta magában, hogy a kezdeti nehézségek után végre elkészült egy hivatalos, a helyi identitást erősítő és tudományos eszköztárral kidolgozott (azaz az olvasók számára hitelességet közvetítő) narratíva, amelyben Kismarton történelme egyben a régió történelmét is megtestesíti. Ráadásul mindez egy helytörténész tollából született, nem pedig egy bécsi historikus műve.

Burgenland történelme Aull elbeszélésében időtlen időkig nyúlik vissza: „A germán történelem nagy nevei egyben a burgenlandi [történelem] részei is: nyugati gótok, vandálok, hunok, keleti gótok.”¹⁴ A várost először 1264-ben említik egy oklevélben, szigorú értelemben a hely története innen datálható. Az évszámra való hivatkozás azonban megtévesztő lehet, hiszen Aull szerint a környék németek által való birtokbavétele már sokkal korábbi eredetű, s ez a német karakter döntött végül Kismarton történelmének alakulásáról is. A szerző visszatérően hangsúlyozza, hogy a város lakossága mindig is német nyelvű és kultúrájú volt.¹⁵ Bár próbál árnyaltan érvelni és a népi-nyelvi kultúrán túlmutató szempontokat is figyelembe venni,¹⁶ a könyvben mégis a város német jellege a fő vezérfonal, mivel így történelmi alapon is meg lehetett alapozni Kismarton Ausztriához való tartozását. Az épületek mint a jelennek üzenő emlékművek ezt az összetartozást testesítették meg Aull számára. A Szent Márton-templomról például így írt: „Ma ez [a templom] az évszázadok óta megtelepedett német karakter és művészet emlékműve, minthogy pont a tömzsiségével árulja el, hogy a keresztény kultúra és

¹² Krenn 2014: 256.

¹³ Például a Wiener Archivamt (Bécsi Levéltári Hivatal) segítette a tárgyalást a burgenlandi magyar nemesi levéltárakkal, miután azok nem engedték, hogy osztrák történészek felmérést készítsenek az ott őrzött forrásokról. Krenn 2014: 250. 1356. lábjegyzet.

¹⁴ Aull 1931: 2. A német szövegek tanulmányban szereplő magyar fordításai a szerző munkája.

¹⁵ Aull 1931: 8.

¹⁶ Ebből a szempontból érdekes részlet, amikor Aull kiemeli, hogy a középkori Kismartonból származó borokat a bécsi polgárok „magyar boroknak” könyvelték el. Aull 1931: 14.

német lelkület megóvott bástyájáról van szó.”¹⁷ A Szent Márton-templom említése ellenére Aull gondolatmenetét nem vallási választóvonalak határozták meg. Az a vallás kap nála pozitív árnyalatot, amelyik szerinte a város németiségének kulturális megtartását eredményezte. A kötetben a katolizáló Esterházyak időszaka különösen negatív színekkel van ábrázolva, s a hercegi udvarral szemben a város protestáns német közössége kap pozitív értékelést.¹⁸ Az Esterházy-udvarral szembenálló német polgárság „városköztársaságot” épített ki, azaz demokratikusabb elvek szerint működött, mint a magyar arisztokráciák.¹⁹ A város zsidó lakosságát és a gettót Aull igyekezett a német kultúrához és nyelvhez kapcsolni, mert gyakran kiemelte, hogy a Kismarton zsidó lakosságával kapcsolatos források mind németül vagy héberül íródtak, de soha nem magyarul.²⁰ Az elbeszélés a szerző jelenében ér véget, és pozitív jövőképet vázol: miután a szerző szerint Kismarton lakossága örömmel csatlakozott Ausztriához, a régi német kultúra ismét virágzásnak indulhatott, ezt a könyv megjelenése is példázza.²¹

Kritikus fogadtatás

Az osztrák szerzők által előállított történelmi tudás fokozottan problémássá vált a határ túloldalán. Házi Jenő soproni történész és levéltáros kezdettől fogva élénk figyelemmel követte az osztrák Burgenland-diskurzust, és kritikusan viszonyult hozzá.²² Ezzel együtt mégis működött egyfajta transznacionális szakmai kollegialitás osztrák és magyar intézmények között, hiszen Házi gyakran segített osztrák történészeknek, akik vagy levélben kértek tőle segítséget bizonyos levéltári adatokkal kapcsolatban, vagy Sopronban végeztek kutatást.²³ Otto Aullal is ismerték egymást: az osztrák szerző említett Kismarton-monográfiájában egy alkalommal köszönetet mondott Házinak a szakmai segítségnyújtásért.²⁴ Érdekes azonban

¹⁷ Aull: 1931: 23.

¹⁸ Aull 1931: 55.

¹⁹ Aull 1931: 59.

²⁰ Aull 1931: 103. A burgenlandi helytörténetírásban később felerősödő antiszemitizmus tehát itt még nem jelent meg.

²¹ Aull 1931: 121–123.

²² Házi 1928.; Házi 2011. A népi, nyelvi alapon érvelő osztrák nemzeti narratívával szemben az egyik fő kifogása az volt, hogy szerinte Sopron történelmében a polgárok magyar állam iránti hűsége fontosabb volt nyelvi és etnikai hovatartozásuknál, ami az 1921-es soproni népszavazásban is megmutatkozott. Házi szerepét a két világháború közötti Sopron-diskurzuson belül bővebben elemzem: Törő 2022.

²³ Törő 2020: 26–27.

²⁴ Aull 1931: 41. 160. lábjegyzet.

a formalitásokban megnyilvánuló szakmai etikai kódok mögé tekinteni. Az ismertség 1931-ben még friss lehetett, ugyanis Aull 1930-ban olyan levelet küldött Házinak, amelyben a megszólítás a levéltári vezetésnek volt címezve, konkrét személy megnevezése nélkül („Geehrte Archivdirektion!”). Az osztrák történész ekkor – miután Kismarton kutatójaként mutatkozott be – arról érdeklődött, hogy a Soproni Városi Levéltárban vannak-e adatok olyan kismartoni kézművesekről, akik soproni céhek tagjai voltak.²⁵ Házi tehát már a kötet megjelenése előtt is tudott Aull Kismartonnal kapcsolatos történetírói ambícióiról, s a megjelenése után elvállalta a könyv magyar nyelvű folyóiratban való ismertetését.

A mű gondolatait azonban nem lehetett ismertetni anélkül, hogy egy esetleges recenzióban ne került volna sor azok magyar nemzeti szempontból való „korrekciójára”, ilyen értelemben a tudástranszfer nem lehetett problémamentes, az államhatár komoly blokkot, szűrőt jelentett a tudásáramlás folyamatában. Thirring Gusztáv²⁶ az ismertetés ezen kontextusát bővebben is megfogalmazta egy Házihoz intézett levelében: „Felhasználom ez alkalmat arra, hogy egy kérdést intézzek hozzád. Aullnak Kismartonról szóló könyvében /29. lap/ azt olvasom, hogy: »Ende August hielt sich der Sultan nach der Einnahme von Ödenburg.« stb. Én eddig nem tudtam arról, hogy a törökök Sopront elfoglalták volna, legalább sehohsem találtam erről adatot. Mivel Aullt a magyar lapok egy ízben erősen támadták történelemhamisító cikkei miatt, nagyon érdekelné tudni, hogy áll a dolog. Egyébként ha ő tényleg *meghamisítaná a történelmet /persze mindig magyar szempontból/*, akkor Te, ki – Aullnak egy hozzánk intézett levele szerint – az ő munkájának magyar lapban való ismertetését elvállaltad, bizonyára meg fogod találni a módját az ilyen hamisítások ellen való tiltakozásnak, ha ugyan tényleg elkövetett ilyeneket, amit csak történettudós tud megállapítani.”²⁷ Thirring levelében külön figyelemreméltó, ahogy a nemzeti értékrendet összeegyezteti a tudományos módszertannal, és egy „magyar szempontból” nézve esetleg történelemhamisításnak minősülő (felmerülhet itt a kérdés: más szempontból már nem minősülne annak?) munka ellen csak történettudósi érveket tartana meggyőzőnek, ellenben a magyar publicisztika Aullal szembeni vádjait már távolságtartóan kezeli. Bár Thirring nem volt a történészcéh tagja, érvelése, fogalomhasználata mégis a professzionális történetírására emlékeztet, ami

²⁵ Otto Aull levele Házi Jenőnek 1930. október 31-én. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 10. d.

²⁶ Thirring különösen a statisztika, demográfia és földrajz terén fejtett ki aktív munkásságot, miközben Sopron történelmi és aktuális helyzete különösen érdekelte.

²⁷ Thirring Gusztáv levele Házi Jenőnek 1931. október 10-én. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 16. d. Kiemelés tőlem – T. L. D.

szemlélteti a történettudomány önképének megszilárdulását a társtudományok művelőinek körében.

Az említett „magyar lap”, amelyben Házi elvállalta a recenzió megírását, a Századok volt – a Magyar Történelmi Társulat elsődleges kritikai fóruma. Hajnal István, aki ezekben az években részt vett a folyóirat szerkesztésében, a következő szavakkal biztatta Házit (aki nemcsak kollégája, de barátja is volt): „A „Századok” 1932. első száma már közel egy hónapja készen van, csak Klebelsberg egy cikke miatt húzódott; a napokban megjelenik. Azonban a 2. szám is okvetlenül máj. derekán kijön, merthogy van bőven anyagunk. Lapzárás legkésőbb április 20.-ig. Ha tehát küldöd ismertetedet, okvetlen hozzuk abban a számban. Aull munkájáról is igen jó lenne. Nagyon nagy szükségünk van a nyugatmagyarországi irod. ismertetésére és köszönettel vesszük, ha rendszeresen ellátod azt.”²⁸

A recenzió²⁹ végül meglehetősen rövidre sikerült, ám szerzője így is egyértelművé tette, milyen nézetkülönbségek vannak Aullal Kismarton történelméről. Házi rögtön egy lesújtó ítélettel kezdte, amit a soproni levéltárosi állás sáncai mögül mondott ki: „[...] mivel önálló levéltári kutatásokat Aull nem végzett, ez okból nem is tudta kiküszöbölni azokat a tárgyi hibákat, amelyek Kismarton politikai történetében előfordulnak. Hogy pl. csak néhányat említsek, Sopront 1532-ben a törökök nem foglalták el, a zsidókat nem utasították ki Magyarországról 1526-ban és túlzás az ellenreformáció diadalát is Kismartonban az Eszterházy-családnak tulajdonítani, mert az már 1622-ben, amikor Eszterházy Miklós zálogjogon Kismarton várát a város kivételével elnyerte, befejeződött.”³⁰ A levéltári kutatás hiánya rögtön a kritika elején szerepelt, ezt követte – talán fontossági sorrendet követve – a stílus bírálata: „A könyv többet nyújt, mint amennyit egy kalauztól várni szoktunk. E szerepét tömör és többször nehéz stílusával, feleslegesen 16 fejezetre való tagoltságával és ennek folytán a gyors tájékozódás megnehezítésével úgysem tölténé be szerencsésen, de azért nem teszi feleslegessé Kismarton történetének újabb és eredeti kutatásokon alapuló megírását sem.”³¹

28 Hajnal István levele Házi Jenőnek 1932. április 12-én. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 12. d. Házi 1932-ben egy másik, nyugat-magyarországi témájú könyvről is írt a folyóiratnak: Házi 1932a.

29 A bírálat megírása valószínűleg jelentett némi dilemmát Házi számára, legalábbis erről tanúskodik a Századok másik szerkesztőjének, Mályusz Elemérnek küldött levelének megfogalmazása: „Rászántam magam arra is, hogy Otto Aull most megjelent Eisenstadt c. művét is megbíráljam.” Házi Jenő levele Mályusz Elemérnek 1932. április 11-én. MTA KIK Kt Ms 6400/344.

30 Házi 1932b: 232.

31 Házi 1932b: 232–233.

A szerző végül védelmébe vette az Esterházyakat, mondván, Kismarton csak nekik köszönhetően emelkedett európai rangra kulturális szempontból. Aull erénye a kritika szerint csak a „tárgyilagosságra” való „törekvése”. Mint az látható, a recenzió elutasító, ráadásul kissé lekezelő hangnemben íródott, ennek ellenére Házi elküldte a bírálatot Aull számára.

Egy elmaradt helyreigazítás

Aull nem meglepő módon a recenzió egyes állításait problémásnak találta, de különösen a levéltári kutatásra vonatkozó megjegyzéseket kifogásolta. Házinak küldött terjedelmes, németül megírt levelében (1932. 11. 06.) részletesebben kifejtette ellenérveit, amelyből az alábbiakban részleteket közlök.

„Igen tisztelt Főlevéltáros Úr!

Még csak nemrég jutott el hozzám a német fordítása³² az Ön kritikájának, amelyet a Kismarton-könyvemről a Századokban írt. Mivel időhiány miatt a tanulmányaimhoz olyannyira szükséges magyar nyelven még mindig elég nehezen igazodom el, a kritika dekódolásával csak apránként tudtam haladni és még csak most olvastam el teljesen. Kérem, ne vegye rossz néven, ha néhány megjegyzést fűzök hozzá.

Először is hálás vagyok azért, hogy az objektivitásra való törekvésemet elismerte. Szándékosan beszélek »törekvésről«, mert melyik emberi lény merné azt gondolni, hogy sikerült a teljes objektivitást megvalósítania! Ami mármost az én állítólagos »magyarellenességemet« vagy a Magyar Királysággal szembeni ellenséges érzületemet illeti, azzal kapcsolatban tiszta a lelkiismeretem. Engedje meg, Főlevéltáros Úr, hogy személyes hangnemre váltsak: nem csupán a régi és új Magyarországon van széles rokonságom, de a háborúban szoros egymásrautaltságban harcoltam magyar bajtársak mellett és éltem át velük együtt nehéz pillanatokat, továbbá az apám, aki népfelkelő tisztként Przemyslnél fogságba esett és Szibériában halt meg, számos magyarral szolgált együtt, és a csekély hagyatékában példaértékű bajtársiasság bizonyítékai maradtak fenn. Hogyan keletkezhetne hát bennem ellenséges érzület a szomszédnép vagy szomszédbirodalom irányában? Ha még szabad egy dolgot említsek, a feleségem apai és anyai ágról is a Bánságból

³² Aullnak valószínűleg egy magyarul tudó burgenlandi kollégája készítette el a recenzió német fordítását. Később, november 15-én viszont Házi egy általa készített német fordítást is mellékelte, hogy „megkönnyítse” Aull dolgát. Házi Jenő levele Otto Aullnak 1932. november 15-én. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 10. d.

származik, persze németek, ám ők ott a magyar szomszédjaikkal békében élnek együtt. Úgy gondolom azonban, hogy nem vethető ellenemre, ha Burgenland, vagy az 1921-es népszavazás kérdéseiben a szomszédos birodalom lakóihoz képest más érzéseim, vágyaim, kívánságaim vannak, már csak azért sem, mert soha egy magyarnak nem hánytam akárcsak halkan is a szemére, ha más véleményen volt. [...]

Ír egy olyan mondatot, tisztelt Főlevéltáros Úr, amelyet nem hagyhatok annyiban: »mivel önálló levéltári kutatásokat Aull nem végzett«, majd úgy mutatja be a könyvemet, mintha csak cikkek, tanulmányok stb. összefoglalása lenne. Ezzel szemben kifogással kell éljek. Az előszóban az igazságnak megfelelően azt írom, hogy munkahelyi és pénzügyi okokból – mindent saját költségemen kellett elintéznem, egy garasnyi támogatást sem kaptam! – nem jutottam el magyar levéltárakba és idehaza sem tudtam mindent (azaz a jegyzőkönyvek minden lapját és oldalát) átnézni [a burgenlandi magyar levéltárakról van szó – T. L. D.]. Ugyanakkor jelentős mértékű, önálló levéltári kutatást végeztem a következő helyeken: Kismartoni Városi Levéltár, Bécsi Városi Levéltár, Bécsújhelyi Városi Levéltár (e két utóbbiban céhekkel kapcsolatos anyagot), Hadilevéltár, Kamarai Levéltár, Alsó-Ausztriai Tartományi Levéltár. Különösen a Kamarai Levéltárban néztem át minden, Kismartonra vonatkozó anyagot. [...] Kérem, ellenőrizze az állításaimat a könyvem segítségével, és bizonyára meg fogja változtatni az ítéletét, miszerint nem végeztem önálló levéltári kutatásokat.

Ami az egyes megjegyzéseit illeti, úgy tűnik, az 1532-vel kapcsolatban egy fordítási hiba áldozata lettem. Sajnos nem beszélek elég jól magyarul, hogy az ilyen irodalmat folyékonyan olvasni tudjam. Talán valaki a »Sopron környékét« »Sopronként« fordította le számomra (a dolog már évekkel ezelőtt történt és nem emlékszek rá pontosan) [...] A fő témámat (Kismarton) viszont ez a hiba nem érinti. [...]

Ezzel a levéllel csak azt szerettem volna elérni, hogy a könyvemet ne pusztá kompilációnak, cikkek és könyvek kivonatának lássa, hanem túlnyomórészt eredeti kutatás eredményének. Erre a szempontra vonatkozólag kérem Önt, igen tisztelt Főlevéltáros Úr, ítélete helyesbítésére. Nem tudom, hogy Ön ezt a »Századokban« megteheti-e, számomra elég az is, ha Ön személy szerint a Kismarton-könyv értékét újraértelmezi.”³³

A levél a határokon átvívelő tudástranszfer problémáin (lásd a visszatérő utalásokat a fordításból adódó nehézségekre) kívül azt is jól megvilágítja, hogy a le-

³³ Otto Aull levele Házi Jenőnek 1932. november 6-án. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 10. d.

véltári kutatásra hivatkozó, professzionális történészi érvrendszer korántsem egy semleges, egyetemesen érvényesülő és mindenki által egységesen értelmezett tudományos norma, hiszen igen gyakran az eltérő felfogások kizárására, delegitimálására szolgál. Ráadásul nemzeti-történelemszemléleti ellentétek elfedésére is alkalmas lehetett, hiszen Házi a rövid recenziójában Aull majdnem minden hibáját a levéltári kutatás hiányára vezette vissza, jóllehet az osztrák történész ténybeli tévedéseit nem feltétlenül ez okoz(hat)ta, mint arra a levélben megírt válaszában is kitért. Figyelemreméltó még az is, ahogyan a nem professzionális helytörténész (Aull) megkérdőjelezi levéltáros kollégája tekintélyét, ám mindezt óvatosan, sűrű „Tisztelt Főlevéltáros Úr” megszólítás mellett teszi.

Házi Jenő azt javasolta Aullnak, hogy küldjön egy helyreigazító szöveget a Századoknak, ő majd azt továbbítja a szerkesztőségnek. Ezen kívül nem válaszolt vitapartnere egyetlen megjegyzésére sem, csupán jelezte, hogy a Századokban majd reagálni fog Aull helyreigazító szövegére.³⁴ A soproni történész tehát kifejezetten kezdeményezte a vita folytatását, de csak a nyilvánosság előtt. Házi Aull sorait megküldte a Századokat szerkesztő Mályusz Elemérnek: „Hozzád, mint a Századok társszerkesztőjéhez továbbítom Aull Ottónak bírálatomra vonatkozó és mellékelten megküldött replikáját azzal a kéréssel kapcsolatban, hogy ezt a Századok-ban közölni szíveskedjél.”³⁵

A németül íródott helyreigazító szöveg rövidebb, mint Aull korábban idézett levele, ugyanakkor érdemes megfigyelni benne, hogy az érvelés mely részei válnak hangsúlyosabbá a korábbi, Házinak küldött levél tartalmához képest.

„A Századok igen tisztelt Szerkesztőségének

[...] Nem akarok részletek tárgyalásába belemenni, hanem csupán egy különösen fontos mondat ellen állást foglalni. Az áll ott [a recenzióban – T. L. D.], hogy a könyvem számos cikk és tanulmány adatainak összefoglalásából áll, ám én semmilyen önálló levéltári kutatást nem végeztem. Ezzel szemben kijelentem, hogy bár tényleg törekedtem arra, hogy minden számomra elérhető, Kismarton-nal kapcsolatos irodalmat feldolgozzak, természetesen a magyar nyelvűeket is, mindenekelőtt azonban önálló tanulmányok és kutatások alapján írtam meg a könyvet. Igaz, hogy a pénzügyeim szűkössége (nem kaptam anyagi támogatást) nagyban korlátozott (lásd az Előszót), így egy budapesti tanulmányút, de még egy soproni vagy pozsonyi utazás is teljességgel lehetetlen volt, viszont a Kismartoni

³⁴ Házi Jenő levele Otto Aullnak 1932. november 15-én. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 10. d.

³⁵ Házi Jenő levele Mályusz Elemérnek 1932. november 22-én. MTA KIK Kt Ms 6400/345.

Levéltárban minden fontos anyagot fel tudtam dolgozni, számtalan iratot [néztem át] Bécs és Bécsújhely városokban (a céhekkel kapcsolatban), továbbá dolgoztam a Házi-, Udvari és Állami Levéltárban, a Bécsi Hadilevéltárban és különösen a Kamarai Levéltárban, ahol rendkívül fontos anyagot dolgoztam fel teljes egészében. [...] A könyvem tehát nem egyszerűen a vonatkozó irodalomból vett adatok sorozata, hanem jelentős részben önálló kutatómunkán alapszik.”³⁶

A Századoknak küldött helyreigazításból teljesen kimaradtak a személyi háttérrel kapcsolatos kitérőket, immár csakis a levéltári kutatásra vonatkozó érvelés maradt meg. Érdemes megfigyelni, hogyan próbál Aull levéltáros kollégájával, tágabban a professzionális történetírással szemben egyenrangú félként mutatkozni, történelmi hitelét visszahódítani. Jóllehet a vita oka korántsem csak a levéltári kutatás megléte/hiánya volt, az összecsapás kifejezetten erre hegyeződött ki, mivel a történelem szakértői ezen a közös nyelven/beszédmódon értettek leginkább szót egymással. Az osztrák történész Házinak egyébként meg is írta, hogy azért rövidebb a helyreigazító szöveg, mert egy „tudományos” folyóiratban nincs helye olyan vitának, amely a személyeskedés látszatát keltené.³⁷ A helyreigazítást a Századok végül nem közölte, így Házi nyilvános replikája is elmaradt. A levelezésből nem derül ki, mi volt az elmaradás oka, ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a folyóirat szerkesztősége próbálta elkerülni a vita további éleződését. Az ellentét egyébként mély benyomást tehetett Házi Jenőre, mivel 1933-ban Mályusz Elemérnek lakonikusan csak ennyit jegyzett meg: „Könyvek ismertetésével nem szívesen foglalkozom”.³⁸ És valóban, 1933 és 1944 között nem találkozunk Házi névvel a folyóirat recenzensei között.

A tudástranszfer különböző szintjei

A történetírás története számára a hálózatok közötti tudástranszfer vizsgálata a kommunikációs csatornák többszintű elemzését teszi lehetővé. A két történész konfliktusa, majd annak tompítása jó példa arra, hogy a privát tudóslevelezésekben a nyilvános fórumokhoz képest gyakran szerteágazóbb, a tudomány művelésének személyes oldalait is érintő tudás jelenik meg. Az is megmutatkozott, hogy a szakmaiság eszméjét követő professzionális fórumoknak (itt: a Századok jelentette

³⁶ Otto Aull levele a Századok szerkesztőségének 1932. november 16-án. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 10. d.

³⁷ Otto Aull levele Házi Jenőnek 1932. november 16-án. MNL GyMSVL SL Házi Jenő hagyatéka, egyéb levelezés 10. d.

³⁸ Házi Jenő levele Mályusz Elemérnek 1933. október 12-én. MTA KIK Ms 6400/346.

nyilvánosságnak) jelentős fegyelmező hatása lehet a szemben álló felekre. Aull és Házi elmaradt nyilvános párbaja azt is szemlélteti, hogy akár megírható lenne a meg nem történt történészviták története, amely bizonyára a történétírók közötti, több csatornán zajló tudástranszfer jelentőségéről tanúskodna.

Források

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Kézirattár
(MTA KIK Kt)

Házi Jenő levelei Mályusz Elemérnek. Ms 6400/341–348

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára
(MNL GyMSVL SL)

Házi Jenő hagyatéka, Egyéb levelezés.

Hivatkozott irodalom

Aull, Otto 1931: *Eisenstadt. Ein Führer durch seine Geschichte und Kunst*. Eisenstadt.

Baráth Katalin 2021: Egy műkedvelő tudományvezér kapcsolatai. In: Uő: *A történetírás terhe*. Budapest. 166–185.

Házi Jenő 1928: Sopron város története. *Magyar Művészet* (4.) 7. 470–477.

Házi Jenő 1932a: Schwartz Elemér: A nyugatmagyarországi német helységnevek. Bp., 1931. *Századok* (66.) 4–6. 189–191.

Házi Jenő 1932b: Aull Otto: Eisenstadt. Ein Führer durch seine Geschichte und Kunst. Eisenstadt, 1931. *Századok* (66.) 4–6. 232–233.

Házi Jenő 2011: *Történelmi jogunk Nyugatmagyarországhoz*. Sajtó alá rendezte, bevezette: Dominkovics Péter. Sopron.

Jankó Ferenc 2021: *Burgenland földrajzi felfedezése. Tudomány, geopolitika és identitás a két világháború között*. Budapest.

Kövér György 2014: A történetíró személyes forrásai. In: Uő: *Biográfia és társadalomtörténet*. Budapest. 54–64.

Krenn, Martin 2014: „...in weite, bisher davon unberührte Kreise” Studien zur burgenländischen Kulturpolitik I, 1921–1938. Eisenstadt.

Krenn, Martin 2016: „... nicht Nachhut, sondern Vorhut des Reiches im Südosten”. Studien zur burgenländischen Kulturpolitik II. Die Zeit bis 1945. Eisenstadt.

Murber Ibolya 2021: *Nyugat-Magyarországtól Burgenlandig, 1918–1924. Határtörténetek az első világháború után*. Budapest.

Ress Imre 2004: Hajnal István, a kismartoni hercegi levéltáros. *Korall* 15–16. 284–315.

Schnicke, Falko 2015: *Die männliche Disziplin. Zur Vergeschlechtlichung der deutschen Geschichtswissenschaft 1780–1900*. Göttingen.

Viskolcz Noémi 2019: *A herceg történésze: Hajnal István az Esterházyak szolgálatában 1922–1930*. Budapest.

Törő László Dávid 2020: Az osztrák és a magyar történetírás Burgenland-vitájáról (1918/1921–1945). *Valóság* (63.) 9. 19–30.

Törő László Dávid 2022: Határváros egy vitatott hovatartozású térségben: a Sopron múltjáról folytatott történeti viták a két világháború között. *Világtörténet* (44.) 2. 325–344.